

ISTVÁN SZABÓ

Badania w zakresie etyki marksistowskiej na Węgrzech

Marksistowskie badania w zakresie etyki rozpoczęły się na Węgrzech w drugiej połowie lat pięćdziesiątych i nabrały rozmachu z początkiem lat sześćdziesiątych. Spośród wcześniejszych publikacji możemy tu odnotować jedynie dwie prace György Lukácsa, traktujące o zmierzchu etyki burżuazyjnej: *A polgári filozófia valsága (Kryzys filozofii burżuazyjnej)*, Budapest 1949, oraz *Az ész trónfosztása; az irracionalista filozofia kritikája (Unicestwienie rozumu)*, Budapest 1954.

Dwie przyczyny sprawiły, że podjęcie badań w zakresie etyki stało się konieczne i nabrało szczególnej aktualności. Po pierwsze — tocząca się walka ideologiczna wymagała krytyki znajdujących się w stanie kryzysu dekadentckich burżuazyjnych filozofii i teorii etycznych. Po wtóre — rozwój społeczny wymagał podjęcia badań teoretycznych w zakresie moralności socjalistycznej. W tej sytuacji ogólne problemy etyczne stały się z konieczności głównym tematem badań: zarówno względy walki ideologicznej, jak i badania w zakresie moralności socjalistycznej wymagały opracowania marksistowskiej teorii etyki ogólnej.

W dziedzinie etyki ogólnej następujące problemy stały się przedmiotem badań: miejsce etyki w systemie filozofii marksistowskiej (i czy w ogóle na gruncie marksizmu zasadne jest mówienie o etyce normatywnej?); pochodzenie, historia i klasowy charakter moralności, elementy i swoiste cechy moralności; struktura i funkcja świadomości moralnej. Poczesne miejsce w tych badaniach przypadło problematyce wolności i moralności, odpowiedzialności moralnej, jak również problemom teorii osobowości oraz tak doniosłym zagadnieniom, jak np. stosunek między moralnością a polityką, moralnością a interesem itd. Problemom tym poświęcone były prace: Tibor Huszár, *Moralność i społeczeństwo* (Budapest 1965); Tibor Huszár, *Historia i samopoznanie (Szkice)* (Budapest 1968); Maria Makai, *O dialektyce świadomości moralnej. Zarys marksistowskiej etyki ogólnej* (Budapest 1966); Agnes Heller, *Od zamiaru do skutku. Wykład o etyce ogólnej* (Budapest 1970); Agnes Heller, *Wartość i historia (Szkice)*

(Budapest 1969); Tamás Földesi, *Problem wolności woli* (Budapest 1960); Endre Farkas, *Wolność i jedność* (Budapest 1968); Endre Farkas, *Moralność i polityka. O spuściźnie etycznej Lenina* (Budapest 1970); Josef Lik, *Osobowość i filozofia* (Budapest 1969).

Do opracowania ogólnych problemów etyki i prawa wydatnie przyczyniły się również prace teoretyków prawa: Sandor Feri, *Niektóre problemy prawa i moralności* (Budapest 1962); Ferenc Madl, *Odpowiedzialność za przestępstwo* (Budapest 1964); Lajos Samel, *O czystości życia społecznego* (Budapest 1969).

Monografie traktujące o poszczególnych problemach z historii etyki to: Agnes Heller, *Etyczne poglądy Czernyszewskiego (Problem rozumnego egoizmu)* (Budapest 1956); Agnes Heller, *Etyka Arystotelesa i ethos antyczny* (Budapest 1968), Dezsó Kalocsai, *Etyka Kartezjusza* (Budapest 1964).

Podjęto również studia nad etyczną spuścizną klasyków marksizmu, tj. w zakresie historii etyki marksistowskiej. Nakładem „Tájékoztató” (Wydawnictwo Głównego Wydziału Podręczników Ministerstwa Oświaty) ukazała się obszerna, 3-tomowa antologia — *Etyka a polityka*, w opracowaniu i ze wstępem Endre Farkasa: tom 1. to antologia artykułów i odczytów działaczy komunistycznych Węgierskiej Republiki Socjalistycznej (1969); tom 2. zawiera wybór prac W. I. Lenina (1970); tom 3. — wybór prac F. Engelsa (1970).

Spuściźnie etycznej Lenina poświęcona jest wspomniana już książka Endre Farkasa, *Moralność i polityka*. Ferenc Pataki dokonał analizy etycznego dorobku A. Makarenki w pracy *Życie i działalność pedagogiczna Makarenki* (Budapest 1966). Nader interesujący i ważki z punktu widzenia etyki jest szkic György Lukácsa o Makarence, zamieszczony w tomie *Wielcy realiści. Realizm socjalistyczny* (Budapest 1952). Ostatnio ukazał się szkic Agnes Heller — *W cieniu konieczności (Rozdziały z historii etyki socjalistycznej)*; część I: „Történeti Szemle” 1972, nr 1—2; część II: „Magyar Filozófia Szemle” 1972, nr 3—4.

Krytyce współczesnej filozofii burżuazyjnej poświęcone są — poza wymienionymi pracami György Lukácsa — szkice i książki Marii Makai. Kilka rozpraw tej autorki, zawierających analizę etyki neopozytywistycznej, ukazało się na łamach pisma „Magyar Filozófia Szemle”: *Niektóre gnozeologiczne przesłanki etyki neopozytywistycznej* (1963, nr 4); *Neopozytywistyczna filozofia i jej dekadentyzm etyczny* (1964, nr 5). Maria Makai jest również autorką dwóch monografii: *Dialektyka świadomości moralnej* (Budapest 1966); *Światopogląd świadomości rozczarowanej* (Budapest 1969).

Jednym z najważniejszych aktualnych zadań etyki marksistowskiej jest badanie moralności socjalistycznej, nie mamy jednak na temat mo-

ralności socjalistycznej pracy autora węgierskiego, która obejmowała by całokształt istotnych problemów. Opublikowano natomiast wiele szkiców, artykułów na łamach różnych pism („Magyar Filozófiai Szemle”, „Társadalmi Szemle”, „Valóság”, „Világosság”); dotyczą one najrozmaitszych problemów moralności socjalistycznej. Tematy najważniejsze to: interesy jednostki a interesy społeczeństwa, bodźce materialne a bodźce moralne, kolektyw, kolektywizm socjalistyczny, humanizm — humanizm socjalistyczny, odpowiedzialność moralna, moralność społeczna i jej poszanowanie, stosunek płci, moralność seksualna, rodzina, jej miejsce i rola w społeczeństwie socjalistycznym, przejawy cynizmu, mieszczaństwa itd. W opracowaniu systemu wymogów moralności socjalistycznej na równi z etykami poważny wkład wnoszą socjologowie, pedagodzy, psychologowie, prawnicy itd.

W naszej literaturze etycznej odbyło się ostatnimi czasy kilka polemik. Poglądy Agnes Heller, zawarte w pracy *Od zamiaru do skutku* (drukowanej na łamach pisma literackiego „Uj Irás” i „Magyar Filozófiai Szemle” w latach 1962—1963), zostały poddane krytyce w obszernej pracy Marii Makai i Tamása Földesi, *Przyczynek do krytyki rewizjonizmu etycznego* („Magyar Filozófiai Szemle” 1970, nr 2). „Moralność i dogmaty” to tytuł dyskusji wokół problematyki etyki seksualnej; polemika ta wymierzona była przede wszystkim przeciwko moralności religijnej. Dyskusja na temat: „Zainteresowanie materialne a świadomość socjalistyczna” toczyła się na łamach pisma „Társadalmi Szemle” w latach 1965—1966. Istotnym elementem w życiu ideologicznym na Węgrzech jest tocząca się od dawna dyskusja historyków na temat nacjonalizmu, patriotyzmu socjalistycznego i świadomości narodowej (na łamach pism „Társadalmi Szemle”, „Történeti Szemle”, „Valóság” i wielu innych). Poza historykami wypowiadali się tu politycy, pisarze, publicyści. W przygotowaniu są prace: Endre Farkas, *Etyczna spuścizna Marksa*; Maria Makai, *Antropologia filozoficzna, czyli ontologia marksistowska* (po części dotycząca etyki).

Do przyspieszenia rozwoju badań w dziedzinie etyki przyczyniło się wprowadzenie etyki marksistowskiej jako przedmiotu nauczania na uniwersytetach i innych wyższych uczelniach z początkiem lat sześćdziesiątych. Na Węgrzech prowadzi się obecnie wykłady z etyki na uniwersytetach i w wyższych uczelniach kształcących nauczycieli, na wydziale prawa, na medycynie, a także w wyższych szkołach artystycznych. Program nauczania obejmuje podstawowe problemy etyki ogólnej i teorię moralności socjalistycznej; prowadzenie wykładów należy do zadań katedr filozoficznych.

W celu pomyślnego rozwiązywania zadań związanych z nauczaniem, przy Głównym Wydziale Nauczania Marksizmu-Leninizmu powstał w Mi-

nisterstwie Oświaty Komitet do Spraw Nauczania Etyki (przewodniczący: dr István Kisch, sekretarz: György Adám). Zadaniem komitetu jest zabezpieczenie potrzeb związanych z nauczaniem: kierowanie i organizacja prac nad przygotowaniem materiału, badanie sytuacji, problemów nauczania, organizacja wymiany doświadczeń w dziedzinie teorii i w praktyce, organizowanie dyskusji, popieranie pracy naukowej wykładowców itd. Podstawowe rezultaty dziesięcioletniej działalności Komitetu to:

I. Zorganizowanie trzech konferencji etycznych. Na I Ogólnokrajowej Konferencji Etycznej (Pecs, wrzesień 1963) dyskutowano cztery problemy: 1) Pochodzenie, istota moralności oraz specyfika jej rozwoju; 2) Wolność moralna; 3) Teoria moralności komunistycznej; 4) Elementarne normy moralne a niektóre problemy moralności rodziny (materiały te zostały opublikowane na łamach pisma „Tájékoztató” (1964, nr 5). II Ogólnokrajowa Konferencja Etyczna (Szeged, wrzesień 1965) poświęcona była następującym tematami: 1) Interesy społeczne a interesy jednostki w społeczeństwie socjalistycznym; 2) Zainteresowanie materialne a świadomość socjalistyczna; 3) Antropologia marksistowska jako jedno z teoretycznych źródeł etyki; 4) Psychologiczne i moralno-socjologiczne eksperymenty w badaniu poglądów etycznych młodzieży (materiały tej konferencji były drukowane w piśmie „Tájékoztató” 1966, nr 1). Tematami III Ogólnokrajowej Konferencji Etycznej (Pecs, czerwiec 1971) były: 1) Podnoszenie kwalifikacji, 2) Pojęcie moralności; 3) Problem rewolucyjności za naszych czasów; 4) Postawy drobnomieszczańskie (materiały ukazały się w „Tájékoztató” 1971, nr 7 pt. *Aktualne problemy filozofii*).

II. Pod kierunkiem Komitetu do Spraw Nauczania Etyki został opracowany uniwersytecki skrypt *Podstawy etyki marksistowskiej*, składający się z dwóch części. Część I (autorzy — T. Huszár, E. Farkas, M. Makai, Z. Somogyi, Budapest 1965) omawia ogólne problemy etyki, część II (autor — D. Kalocsai, Budapest 1966) — problemy moralności socjalistycznej. Ukazał się też 3-tomowy wybór prac najwybitniejszych przedstawicieli współczesnej etyki burżuazyjnej: *Współczesna etyka burżuazyjna*, wybór tekstów pod red. Tibora Huszára (Budapest 1967).

W 1972 roku zakończone zostały prace nad przygotowaniem nowego podręcznika; podręcznik ten będzie uzupełniony wyborem tekstów z historii etyki oraz z prac klasyków marksizmu.

Komitet czuwa także nad sytuacją w zakresie nauczania etyki. Jako jedno ze swoich podstawowych zadań Komitet traktuje badanie doświadczeń krajów socjalistycznych oraz nawiązywanie międzynarodowych kontaktów i współpracy między wykładowcami etyki marksistowskiej.

W okresie po wyzwoleniu ukazało się na Węgrzech wiele prac z dziedziny etyki. Poza wymienionymi pracami autorów węgierskich wśród

publikacji tych obserwujemy dwie wyraźne tendencje. Po pierwsze — wydawanie dzieł klasycznych i źródeł do historii etyki. Spośród wielu fundamentalnych dzieł wydano i wydaje się u nas takie prace, jak np. 3-tomowy wybór tekstów klasycznej filozofii chińskiej, dzieła Platona, Arystotelesa, G. Bruno, Machiavellego, Spinozy, Hobbesa, Bacona, Locke'a, przedstawicieli francuskiej myśli filozoficznej XVIII wieku, Mandeville'a, Shaftesbury'ego, socjalistów utopijnych, Hegla, Feuerbacha, Czernyszewskiego. Po drugie: ukazały się w przekładach na węgierski prace wielu autorów zagranicznych, przede wszystkim radzieckich (A. F. Szyszkin, O. G. Drobnicki, I. S. Kon, P. P. Gajdenko, E. Dawidow), a także polskich (H. Jankowski).

Jeśli chodzi o instytuty, periodyki i wydawnictwa, to:

1. Badania z zakresu etyki prowadzą na Węgrzech: Instytut Filozofii WAN, następnie katedry filozofii na uniwersytetach (Eötvös Lóránd Tudományegyetem (Budapest), Budapesti Műszaki Egyetem, Budapesti Orvostudományi Egyetem, Pécsi Orvostudományi Egyetem, Szegeti József Attila Tudományegyetem, Szegedi Orvostudományi Egyetem, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen).

2. Czasopisma i biuletyny systematycznie publikujące artykuły i studia na tematy etyczne: „Magyar Filozófiai Szemle” (Redakcja: Budapest V, Szemere u. 10), „Társadalmi Szemle” (1387 Budapest V, Széchenyi rakpart 19), „Valóság” (Budapest 1428, Lenin körut 5), „Világosság” (1361 Budapest V, Münnich F. 26).

3. Wydawnictwa drukujące książki z zakresu etyki: Kossuth, Budapest V, Steindl I. utca 6; Akadémiai, Budapest V, Alkotmány utca 21; Gondolat, Budapest VIII, Bródy S. utca 16; Magvető, Budapest V, Vörösmarty tér 1.

Истван Шабо

ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ МАРКСИСТСКОЙ ЭТИКИ В ВЕНГРИИ

Автор представляет актуальное состояние и главные направления развития марксистской этики в Венгрии. Называет основные труды опубликованные в Венгрии в шестидесятых годах. Представляет важнейшие журналы и издательства, занимающиеся вопросами этики, а также характеризует главные научные центры, стимулирующие и координирующие исследования и преподавание этики.

Istvan Szabó

MARXIST ETHICAL RESEARCHES IN HUNGARY

The paper presents the current status and the principal directions of research work in Hungary. The author lists the basic studies published in the 1960's as well as the major journals and publications concerned with ethical problems. Moreover he describes the main centres responsible for initiating and coordinating ethical researches and the teaching of ethics.